

YAŞAYAN ESKİ TÜRK İNANÇLARI İTİBARIYLA
“TÜRK MİTOLOJİSİ” VE PROF. DR. BAHAEDDİN ÖGEL

TURKISH MYTHOLOGY, CONSIDERING WITH THE CURRENTLY OLD TURKISH
BELIEF AND PROF. DR. BAHAEDDİN ÖGEL

Yaşar KALAFAT*

Özet

Bu çalışmada, Bahaeddin Ögel'in kısa biyografisi verilmiş ve daha sonra onun Türk kültür tarihine yönelme seyrine ve mitoloji konulu eserlerine değinilmiştir. Bugün yapılmaya çalışılanlar ile O'nun açtığı yol arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, İnanç, Kurt

Abstract

In this study, the short biography of Bahaeddin Ögel was introduced and then his methodical way of approach to the Turkish cultural history along with his deeds on the subject of mythology is mentioned. The methods and the research way that was initiated by him is being to connected with the currently devised works on the subjects.

Key Words: Bahaeddin Ogel, Turkish Mythology, Belief, Wolf

0. Giriş

Biz çalışmamızda Rahmetli hocamız Bahaeddin Ögel'in kısa biyografisini verdikten sonra onun Türk kültür tarihine yönelme seyrine ve eserlerinden mitoloji konulu olanlara kısaca değineceğiz. Bugün yapılmaya çalışılanlar ile O'nun açtığı yol arasındaki bağlantıya yer vereceğiz. Esasen “Türk Mitolojisi”, “Türk Kültür Tarihine Giriş”, “İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi”, “Türk Kültürü'nün Gelişme Çağları” gibi eserlerinde yer verilmemiş, bir kültür kodu veya kült oluşturduğu halde değinilmemiş bir konu adeta yoktur. Bu çalışmalar; Türk kültüründe musiki, el sanatları, halk takvimi, spor, beslenme giyim- kuşam ve benzeri gibi üst başlıkların yanında renk, yön, rüya, fal, eğlence, Hızır gibi konularda yapılacak çalışmalar için de kaynak eserlerdir. Biz seçilmiş birkaç alt başlık üzerinde durmaya niyetlenmiştik. Seçme zorluğu çekince kurt üzerinde daha doğru bir ifade ile sözlü kültürümüzde kurt, hatta atasözü nitelikli sözlü kültürde kurt üzerinde durmaya karar verdik

1. Metin

Kurdun Türk destanlarındaki yeri Bahaeddin Ögel'in çalışmalarında ayrıntılı yer almış iken; **Bozkurt**, **Gök kuyruklu kurt**, **Gök Kurt**, **Gök yeleli kurt** (Uygur Oğuznâmesinde, Boz yeleli tecrübeli korkunç kurtlar), **Böri-Tigin/Bor Çıgın** (Cengiz Han'ın oğlu), **Kurt/börü** (Belki de çok eski zamanlarda Türklerde bir Totemdi, Hunlar çağında bir töz'dü. Göktürk çağında daha ziyade bir semboldü.), **Başkurt/Başkırt** (Oğuz Han'a düşman halklar arasında gelmektedir.), **Al börü/Al pörü** (Altay mitolojisinde, insanüstü cesarete sahip olan kutsal kahramanlarla, insanlara iyilik getirmeyen kötü ruhlara verilen bir ad veya sıfattır. Al-pörü 'Korkunç kurt', alıyş 'Korkunç ve sihirli orman' gibi), **Al Kurt**

* Dr.

(Kitanlardan Çin’e gelen tavus, tavus, kaplumbağa gibi kurt da ak idi), **Kurt Ana** (Kurt Ana ile ilgili efsaneler, Kurt Ata ile ilgili efsanelerden daha yeni idiler.), **Kurt ata** (Kurt Ataya sahip şamanlar pek makbul sayılmıyordu), **Kurttan hamile** (Cengiz Han Destanı’nda Alan Koa gece evinde yatarken odasına parlak bir ışık girer ve o bu ışıktan gebe kalır. Işık daha sonra bir kurda dönüşür.), **Kurt hizmetçi** (Göktürk Hakanlarının muhafız erlerine börü, kurt denirdi.) ve **Tanrının habercisi** (Altay Türkleri ağaçkakan kuşunun Tanrı ile aralarındaki elçi) olduğuna inanıyorlardı. Şamanların bazıları kartal veya herkes kuşu olabiliyorlardı. Her birinin kılığına girdiği bir hayvanı vardı ve buna hubilgan deniyordu. Yakut Türkleri bazen kurt veya tilkiden medet umar; bu iki hayvanın bol bol resimlerini yaparlardı. Kurt şekline girme ‘Methamorphose’ olayına Altay ve Sibiry Türk destanlarında da sık sık rastlanıyordu. Bir destanda 13 kız 13 kurt oluveriyordu.) Kurt Totem “Sibiry’da ongon sayılan hayvanların derileri soyulup içleri dolduruluyordu. Hâlbuki Hun çağına ait kurtların derileri soyulmuş fakat içleri doldurulmamıştır. Öyle anlaşılıyor ki, Kurt, M.Ö. II. Asırda bile iptidai totem mahiyetini tamamen kaybetmişti. Kurt Türk halklarında kutsal bir tılsım veya arma haline gelmiştir. Nitekim Moğol halklarındaki Ongon sözü de Çağatay Türklerinde ‘Tamga’ veya ‘arma’ anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Oğuz boylarını temsil eden av kuşlarından mürekkep ongonlar, Sibiry Şamanizmindeki iptidai manaların çoktan kaybetmiş olmalıydılar. **Kurt yiğit, Kurt alp/Kaskır Alp**, ayrıca **Kurt Dağı, Kurt Derisi, Kurt Dili, Dişi Kurt, Kurt gözlü** (Kırgız edebiyatında Manas gök gözlü, kır bıyıklı olarak tasvir edilmiştir.), **Erkek Kurt, Kurt kılından yüzük, Kurt Derisi** (Ürgel yıldızının gökyüzünde açtığı deliği kapatmak için bir bahadır 30 çift kurt derisinden bir eldiven yaptırır.), **Kurtlu arma, Kazıkurt/Kazıgurt** (Oğuz İlinin gün doğusundaki dağlardan biri), **kurt-koyun, kurt-tilki** gibi kurtla ilişkili isim ve isim tamlamaları vardır ki bir kısmı doğrudan inanç içeriklidirler. Bunlardan; **Kurt dili** (Manas’ın okları kurt dilli kır oklardı), **Kurt gözlü, Kurt kılından yüzük** (Atilla’nın karısının yüzüğü kurt kılı ile kaplıdır.), **Kurt Mağarası, Kurt Yiğit ve Kurt Alp**’in, tespiti bizim için yeni olmuştur.¹

“Aşemirem bu derenin kurdu var
Her yiğidin gûna gûna derdi var

Balam küsmüş ne virane yurdu var
Benim derdim hiçbir derde benzemez”

Erzurum türküsünde geçen ‘**derenin kurdu**’ tanımlaması ile kastedilmiş olan bize göre derede yaşayan ve insanları parçalayabileceğinden çekinilen kurt değildi. Bu zahiri belirlemenin yanı sıra, dere sahipli idi ve o sahip bir kurttu. Zira Türk halk inançlarında, sahipler arasında kurdun da bulunduğunu, “derenin kurdu” gibi “dağın kurdu”, “kalenin kurdu”, “ormanın kurdu”, “kalenin kurdu” tanımlamaları ile özel bir kurttan bahsedildiğini diğer bulgular arasında da görüyoruz. Mesela, tamamen yanan bir ormandan veya köyden en son ayrılan “**köyün kurdu**” olur.² Umulmadık bir hareketin beklenilmeyen bir kimse tarafından yapılması “hangi dağın kurdu öldü” değini anlatılırken bize göre burada anılan kurttur. Altay dağlarında, Kurt Dağı adını taşıyan birçok tepenin bulunması, Kurt Dağı Eyaleti’nden bahsedilmiş olması³ üzerinde durulan anlamda bir mana ifade eder mi? Belirli uluslardan beherinin; bir kutsal dağı, bir kutsal bitkisi ve bir kutsal hayvanının olduğu inancı bu noktada bir anlam ifade edebilir.

Kurt – Totem ve Kurt-Töz konusunda Celal Beydili de açıklama yapmaktadır. Arkaik dönemlere ait kendisine has bir tapınma şekli olan ve kabile ve klanlarda görülen totemizme ait çok sayıda kuram vardır. Etnik coğrafi anlamda, daha ziyade Avusturya, Afrika ve Amerika kabileleri arasında görülmüştür. Her klanın ayrı bir totemi vardı ve o klandan gelenler o totemi kutsal sayıp onun soyundan geldiklerine inanırlardı. Türklerdeki ‘Kurt ata’ inancı ise herhangi bir kılan veya kabilenin değil tüm Türk soyluların atası idi. Eski Türklerde kurt hiçbir zaman totem olmamıştı. Oğuz boylarının çadırlarındaki tözler totem değildiler ve Selçukluların çift başlı kartı ise totemizmle ilgisi olmayan uğur getireceğine inanılan birtakım semboller veya tılsımlardı. Totemist toplumlarda her klanın cet saydığı bir totem var iken Türklerde sadece bozkurt vardır.⁴ Tös-Töz, Sibiry Türk halk inançlarında ataların göstergesi olan bir varlık. Moğolların “ongon” Tuva ve Uryanhay Türklerinin “eren”, Yakut Türklerinin “tangara” ve

¹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi I. C ‘Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar’** Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989;II. C. Ankara, 1995

² Yaşar Kalafat, “Sarı Saltuklular”, www.yasarkalafat.info

³ B.Ögel, **Türk Mitolojisi I**, s.44

⁴ Celal Beydili, **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, çeviren; Eren Ercan, yurt Yayınları, Ankara 2005, s. 561–562

“emeget” dedikleri putlara Yenisey ve Altay Türkleri “tös” yahut “töz” diyorlardı. Altaylarda her oymağın bir “aru töz”ü vardı.⁵

Buryatlarda Tavşan’ın koşucu, Kuğu’nun şekline girilen/hubilgan, Kartal’ın elçi ve kurt’un da habercileri olduğuna inanılır.⁶ Çorum’un Alevi inançlı Müslüman halkının dedelerinden Kurt Baba ile Seyit Sultan savaş zamanında Kandil Baba’ya haber taşıyarak muhabereyi sağlıyorlardı. Kurdun üst seviyedeki haberleşmede görev üstlendiği inancında bir devamlılık vardır.

Kutsala habercilik yapma, haber yapanın kılığına girebilme ve kılığına girilebilenin resmini yapma konusunda yaşayan bir inanç ve uygulama da Kafkasya’daki Türk kültürlü halklarda yaşadığını görebiliyoruz. Karaçaylar tahta karyolarına kurt resmi çiziyor, mahkemede davalı olmaları halinde duruşmaya gitmeden evvel bu kurt resmine bakıyor veya ellerini ona sürüyorlardı.⁷

Ülger Yıldızı ile ilgili anlatıda olduğu gibi Kurt derisinin hikmetine Anadolu Türk kültür coğrafyasında da inanılır. Büyü yapıldığı için zıfafta başarılı olamayan gençler, Hakkâri yöresinde kurt derisinde murat alırlar. Kurt kafasının esnetilmiş derisinden geçirilmiş hasta bebeklerin şifa bulacaklarına inanılır.⁸ Kurt derisinde olağan üstülük arama inancında da bir sürekliliğin olduğu söylenebilecektir.

Anadolu’da Kars ve çevresinde çocuk kırklanacağı zaman kırk suyuna fasulye tanesi gibi sayılabilir şeylerden 40 adet konur. Bunlardan en makbulü bir çift kurutulmuş kurban veya kurt gözüdür. Kurt gözü kurban gözü ile eş değerde algılanmış olup, Al Karısı ve benzeri gibi görünmeyen tehditlere karşı koruyucu olduğuna inanılmıştır. Kurt gözünün mistik gücü de mitolojik dönemden günümüze kadar gelebilmiştir.⁹

Kurt kılı, Atilla’nın eşinin yüzüğünde olduğu gibi, Anadolu bilhassa Doğu Anadolu halk inançlarında da itibarlı bir yere sahiptir. Erkek çocuk daha bebekken burnu delinerek deliğinden kurt kılı geçirilir ise, o çocuğun cesur olacağına inanılır.¹⁰

Bizim kurt adı ile ilgili çalışmalarımızda kurdun; Börü, Canavar, Asina, Gök börü gibi çeşitli kullanım şekilleri ve Kurtalan, Kara kurt, Kurt kale, Kurt Dere gibi yer adı; Börü can, Börü bek, Hacı kurt, Kurtman, Kurtça, Kurt veli, Kurt seyit, Kurtçepe gibi insan ismi; Kurt Oyunu, Kurt Ebe Oyunu gibi oyun isimlerinde yer aldığına, kurtpençesi gibi ilaç isimlerinde de kurt ismine rastlandığına dair tespitlerimiz olmuştu.¹¹

Bu arada Eski Türk İnançları, Eski Türk İnanç Sistemi, Tengricilik, Gök Tanrı İnanç Sistemi, Şamanizm veya Kamizm nedir veya ne değildir türünden hususları bir yana, aralarındaki ortaklıklar ve farklılıklar da keza bir tarafa; Türklerin eski dinleri ile ilgili çalışma yapacak olanlar, Bahaeddin Ögel’in çalışmalarında sorularına cevap bulabilirler. Ayrıca bu inanç isimlendirmelerinin hepsinde de çalışmamıza konu olan kurt içerikli inançlar vardır.

Bahaeddin Ögel 1924 yılında Elazığ’da Harputlu bir esnaf ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. O, kardeşlerinin en büyüğü idi. Tarihçi oluşunda Harput’un zengin tarihi dokusunun ve annesinin etkili olduğu ifade edilir. “Türkiye’de bir çok insanın Türk kültürü, Türk dünyası., Türkistan ve Orta Asya Türk kültür Tarihi gibi konularda ilgilenmek şöyle dursun, sözünü dahi etmeğe cesaret edemedikleri veya lüzumsuz buldukları dönemlerde Ögel, bu konuların uzmanı olarak yazılar kaleme almış, üniversite kürsülerinde dersler vermiş, tezler yönetmiş, yayımlamıştır. Şu anda onun araştırma konusu bugün Türk insanını yakından ilgilendirmektedir”¹²

Bahaeddin Ögel ilk ve ortaokulu memleketinde, liseyi Malatya’da okuduktan sonra, 1941 yılında DTCF’ye kaydolur. Fakülte öğrenciliği sırasında bölümünün derslerinin dışında arkeoloji ve Çin dili ve edebiyatı dersleri de alır. 1945 yılında DTCF’den mezun olur. Daha sonra Moğolca ve Farsçayı çalışmalarında yaralanabilecek kadar öğrenir. Bu dönemde Türkçe ve Almanca makaleler yayınlamaktadır. Mezuniyetten sonra Erzurum Lisesi’nde öğretmenlik ve alanı ile ilgili araştırmalar yapar. Bu dönemde de bölgenin kültür tarihi ile ilgili makaleleri yayımlamaktadır. 1947 yılında Hasanoğlan

⁵ C.Bey Dili, a.g.e. s.562–563

⁶ B.Ögel, a.g.e. s.47

⁷ Bilal Kaypanov, “Karaçay Türklerinin Börü ‘Kurtla’ İlgili Töreleri” *As-Alan*, Moskova, 2000

⁸ Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I, Türk Kalk İrfanında Kurt*, Lalezar, Ankara 2007

⁹ Yaşar Kalafat, a.g.e.

¹⁰ Yaşar Kalafat a.g.e.

¹¹ Yaşar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I Türk Halk İrfanında Kurt*, Lalezar, Ankara 2007

¹² Abdulkadir Yuvalı-Muhammed Beşir Aşan, (Hazırlayanlar) *Prof. Dr. Bahaeddin Ögel*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 1995 s.1

Köy Enstitüsü’ne tayini çıkar. Buranın yüksek kısmı kapatıldığı için Millî Eğitim Bakanlığı bursunu kazanarak Prof. Dr. W. Eberhard’ın yönetiminde doktora öğrencisi olur. “Uygur Devletinin Kuruluşu” konulu tezi ile 1948 yılında tarih doktoru olur. Alanı ile ilgili araştırma ve yayınları devam eder. Aynı yıl mezun olduğu fakültenin Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Kürsüsü’ne stajyer asistan olur. 1950–1952 yılları arasında askerliğini yaparken doçentliğe de hazırlanır ve 1952 yılında doçentlik yabancı dil imtihanını kazanır. 1953 yılında İran’da alanı ile ilgili çalışmalarda bulunur.

Bahaeddin Ögel, aynı yıl Almanya’ya gitti. Hamburg Üniversitesi, Münih Üniversitesi ve Maine Üniversiteleri’nde alanın otoriteleri ile temasları oldu. Türk kültür tarihi araştırmaları için uyguladığı metodu burada edindi. Türkiye’ye dönünce, 1955 yılında tarih doçenti oldu. 1957 yılında mezun olduğu fakültede Türk Tarih Kürsüsüne doçent olarak atandı. 1959 yılında burslu araştırmacı olarak tekrar Almanya’ya gitti. Almanya’dan 1961 yılında dönen Bahaeddin Ögel Çin’e gidemeyince Taiwan Hükümeti kanalı ile misafir öğretim üyesi statüsü ile 1962–1963 yıllarında Taiwan’da çalıştı ve Sino-Turcia adlı eserini burada yayınlayıp, akabinde Japonya’da sahasıyla ilgili temasları oldu. Daha sonra bu çalışma hocanın profesörlük tezi olacaktır. 1964 yılında Türkiye’ye döndü.¹³

Ankara Gençlik ve Spor Akademisi (1976–77), Kara Harp Okulu (1977–78), A.Ü.Fen Fakültesi’nde (1982–1984) ders veren Bahaeddin Ögel, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Gazi Üniversitesi İnkılâp Tarihi, Fırat Üniversitesi’nde (1978–82) keza alanında dersler verdi. Zaman zaman idari görevlerde bulundu.

Bahaeddin Ögel hocanın Türk kültürünün tarihi ile ilgili çalışmalarında, Çin’de 3 yıl kalmış olmasının etkisi muhakkak ki, büyük olmuştur. “İslamiyet’ten Önceki Türk Kültür Tarihi, Türk Mitolojisi I-II, Türklerde Devlet Anlayışı, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Hunlar I-II gibi eserleri bu teşhise şahitlik etmektedirler. Keza 20 cilt olarak planlanmış iken 9 ciltte kalmış olan Türk Kültür Tarihine Giriş isimli eseri de, bu konuda bir başka dev kanıttır. Bu eseri; Türklerde yaylak-kışlak hayatı, ziraat kültürü, ev kültürü, yemek kültürü, giyecek ve süslenme, tuğ ve bayrak, ordu ve ordugâh, otağ ordu ve aile disiplinin temelleri, devlet ve ordu meheri, halk musikisi gibi konuları ihtiva etmektedir. Bahaeddin Ögel, 1924’de başlayan hayatından, 07 Mart 1989 tarihindeki son nefesine kadar Türk kültür tarihini adeta yaşayarak araştırmıştır¹⁴

Günümüzde sadece günümüz Türkiye’sinde değil, Türk kültür coğrafyasının her kesiminde ve sadece ana dili Türkçe olan halklar değil, Türklük araştırmaları arttıkça kendisini daha yakından tanıma imkânı bulan ortak medeniyetin halkları da Türklük araştırmaları yapmaktadır. Siyasî iktidarların değişen siyasî tercihleri bir şekilde Türklük anlayışlarına, giderek Türklük araştırmalarına doğal olarak yansımaktadır. Ancak Soğuk savaş’tan sonra Türk hükümetleri kültür akrabalarına karşı kültürel kimlik arayışında da ilgisiz kalmamışlardır. İlgili bakanlıkların çalışmaları doyurucu olmasalar da bu gerçeğe şahitlik yapmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının araştırmalarının yanı sıra, Türk üniversitelerinde tarih, sosyoloji, arkeoloji, filoloji, halkbilimi alanlarında bölümler kurulmuş, lisans ve lisansüstü programlar açılmış, araştırma merkezleri oluşturulmuştur. Bunlar yayın faaliyetleri ve kültür şölenleri ile donatılmış, Aynı coğrafyanın halkları ortak üniversiteler tesis edip öğrenci ve öğretici mübadelesi uygulamaya başlamışlardır.

Bahaeddin Ögel bütün bu arayış ve uygulamaların zorlukların kişisel gayretler ile aşıldığı dönemin bir alp ereni idi. Hocamla Türk Devlet Anlayışı isimli kitabımın yazılma döneminde daha yakın ilişki içerisinde olduk. Bu yıllar Cumhuriyet Dönemi Türk Tarihi ile daha yakından ilgilendikleri yıllardı. Bu yıllar, Türk devletinin devlet yönetimi konusunda, Türk devlet yönetiminin aksakallardan dinlemeye daha fazla ihtiyaç olduğu dönemdi. Hocam sadece üniversite kürsüsünden öğrencilerine, yayınları ile tüm Türk halkına seslenmekle kalmıyor, her danışıldığında resmi zevata aksakallık da yapıyordu. Ünlü “On altı Türk Devleti” içerikli takvim hocanın hocalığı, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü araştırmacı kadrosunun desteği ile ve bizlerin asistanlığı ile yapılabildiştir.

Bu takvimde imparatorluk olabilmiş Türk devletleri haritaları ile gösterilirken; ayrıca bu haritalarda başkentleri, ülke sınırları, resmi ile birlikte kurucuları, kuruluş ve yıkılış tarihleri de belirtiliyordu. Takvimde halkın mensup olduğu din, kullandığı alfabe, resmi dili dönemlerindeki ünlü kültürel olaylar, insanlık kültürüne katkıları ve yıkılış sebepleri de kısa açıklamalarla anlatılmakta idi. Her sahifesinde Atatürk’ün bir vecizesi vardı. Atatürk’ün doğumunun 100. yılı münasebeti ile çıkarılışı 1981 yılına tarihlenmişti. Bu benzeri yayınlarla gençliğe kendisine güven hissi verilmek isteniyordu. Gençliği

¹³ a.g.e. s.4–8

¹⁴ a.g.e.15

12 Eylül'e getiren sebepler arasında gençliğin geçmişini bilmeyişinin de katkısı olduğuna inanılıyordu. Konulan teşhise göre gençler kendi kültürlerinden uzaklaştırıldıkları için millî olmayan fikir akımlarına ve giderek çatışmaya sürüklenmişlerdi. Bu tür çalışmalarla 'Çok devlet, hatta imparatorluk kurmaktan daha önemlisi onu koruyabilmek yaşatabilmektir. Kurulan devletlerin büyük çoğunlukları iç kargaşalar ve kardeş kavgası sonucu yıkılmıştı. Birlikte yaşamakta olan halklar eserlerinin kıymetlerini bilmelidirler.' Mesajı verilmek isteniyordu.

Bu arayış M. Kemal Atatürk'ün, "Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümulü medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." açıklaması ile temellendiriliyordu.

Gençlik olayları emperyalizmle de irtibatlandırılıyor; iç çalkantıların, gençliğin düşman kamplara ayrılmış olmasının dış çıkar çevrelerine menfaat sağladığı üzerinde duruluyordu. Tırmanmaya başlayan etnik milliyetçilik Şark Meselesi'nin yeni tezahür şekli olarak algılanıyordu. Bu dönemde birlikte yaşayan halkların inkârına değil, millî kültürel kimliğin oluşturucusu olduklarının izahının gerektiğine inanılıyordu. Zira sınıfsız toplum iddiası ile yapılan bir kısım mücadele sınıf mücadelesine dönüştürülmüştü. Vatanın bir kısım evladı bölgeciliği mücadelesine esas edinmiş bölgelerinin kimlik farkı nedeniyle sömürüldüğünü savunuyor, karşı görüşte olanlarla aralarında ciddi çatışmalar olabiliyordu. Şark Meselesi'nin yeni sahnelenişi için üniversite gençliği vasat olarak seçilmişti. Farklı kimliğe mensubiyet iddiası çeşitli yayınların yapılmasında Sevr mimarı ülkelerce de destekleniyordu. Bu yayınlarda bölge halkına farklı bir millî tarih, millî dil millî kültür verilmek isteniyor, Türk millî kültürel kimliği ihtilaflı kimliklere bölünmek isteniyordu. Bununla bağlantılı olarak, 'hâkim ulusun mağdur halkı' intibası verilmek isteniyordu. 'Yaratılmak istenilen kimliğe mensup olanların siyasî, iktisadî, kültürel sömürüye mahkûm edildikleri, bu mahkûmiyete farklı oluşlarının yol açmış olduğu' dayatılıyordu. Çelişki kimlik farklılığı üzerine kuruluyor ve çözüm, 'ezen kimliğe mensup olanların yönetiminden kurtulmak olduğu' şeklinde gösteriliyordu. Bu kurtuluşun bazı kesimlerde rejim değişikliği ile (sosyalist veya İslamî); bazı kesimlerde, demokratik yöntemlerle ve bazı kesimlerce de şiddet yöntemiyle olabileceğine inanılıp etkinlikler sürdürülmüş, giderek üstünlük şiddet yanlılarının eline geçmişti.

Bu dönemde yaşanan olaylar Anadolu Türklüğünün kültürel kimliğinin tekrar masaya yatırılmasını gündeme getirmiştir. Tarih, dil, sosyoloji, kültür ve benzeri alanların bilgileri kültürel kimliği tartışmaya başladılar. Birlikte yaşayan halkların ortak eserleri olan cumhuriyetin çatısı altında, inkâra sapılmadan, birliği yitirmeden, nasıl yaşanabileceği konusunda eserler vermeğe başladılar.

Bu çalışmalarının sürdüğü yıllarda Bahaeddin Ögel hocamız, 'Millet ve Milli Birlik Bilinci' adlı kitap münasebeti ile yaptığı açıklamalarında Türkiye ve Türkiye dışındaki aynı kültürlü halklar konusunda görüşlerini açıklamaktadır. Bu münasebetle; "Türk lehçelerinin karşılıklı lügatleri yapıldığı, Türk el sanatları, toponomisi, onomastiği, halk oyunları ve folklorun diğer sahalarıyla ilgili çalışmalara ciddi bir şekilde devam edildiği taktide, Büyük Türk Dünyası'nın çeşitli kesimleri arasındaki saklı kültürel gerçekler ortaya çıkacak; ayrı parçalar görünümü arz eden Türk kültürünün bir bütün olduğu anlaşılacaktır. Bu çalışmalar kısa zamanda semeresini verirken; Bir tarafta esir Türk ellerinde uygulanmakta olan 'milliyetini unutturma' faaliyeti geçerliliğini yitirecek, diğer taraftan Türkiye'de kültür bölücülüğü yaparak mahalli kültür kesimlerinden farklı milliyetler yaratmaya çalışanlar etkisiz hale getirilmiş olacaktır." demektedir.¹⁵

Biz hocamıza kültür komisyonlarında yaptığımız asistanlık yıllarından ve bilgi şöleni türü faaliyetlerde kendisinden alabildiğimiz irfanı paylaştığımız ortak anıları ölümü münasebeti ile yazmış olduğumuz bir yazıda anlatmaya çalışmıştık.¹⁶

Esasen bir kültür stratejisi dâhisi olan Atatürk'ün DTCF projesi ile TTK ve TDK projelerinin hedeflerini aynılık ve ayrılıklarıyla tartışmak Atatürk'ün kültür milliyetçiliğini anlamak için fevkalade gereklidir, kanaatini taşıyoruz. Türkiye Cumhuriyetini sadece ve yalnız başına ana dilli Türkçe olan halk kurmamış, Cumhuriyet, ana dili farklılıklarına rağmen bir kültür ve eğitim dili olan Türkçeyi millî dil olarak kabul eden halklar tarafından birlikte kurulmuştur. Bu eserin altında, Anadolu'ya Balkanlardan Orta Doğu'dan ve Kafkasya'dan gelen ve kader birliği yapmış olan Türk kültürlü halkların da imzası vardır. Bu ortaklık demokratik olma adına demografik yoğunlukla orantılı olacaktır. Türk kültür coğrafyası Anadolu ve onun ilgili yakın çevresi ile sınırlı değil aynı zamanda ata vatan-ana vatan

¹⁵ Ş.K.Seferoğlu-H.Başbuğ, *Millet ve Milli Birlik Bilinci*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1995

¹⁶ Yaşar Kalafat, Hocam Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürü Dergisi*, S. 320,s.745-752.

meselesidir. Bu itibarla Anadolu’yu araştırma çalışmaları, Anadolu’daki Türk kültürlü halkları kültür akrabaları olan diğer halklardan soyutlayarak sağlıklı biçimde yapılamaz.

İnceleme konumuz itibariyle sıklaştırılacak doku halk kültürü ve özelde de halk inançları kültürüdür. Halk inançları kültürü-halk kültürel kimliği-millî kimlik bağlamında yapılacak antiempyrist strateji araştırmalarında, halk inançlarına diğer ilmî disiplinlerden destek sağlanması gerekecektir. Bu ihtiyaç bilhassa uluslar arası ilişkilerde geliştirilecek yeni strateji metotları için gereklidir. Halk inançları çalışılırken anonim olması bakımından bir halk felsefesinin olduğundan bahsedilemeyecektir. Felsefe rasyonelken, irrasyonel olan inanç ve bilhassa sınırlarını kolay belirlenemeyen irrasyonel halk inançlarının ilmîliği nasıl izah edilebilecektir. Felsefe okul kurucusunun görüşleri ile kimlik edinirken, halk bilgilerinin aksakalların akpürçeklerin birtakım birikimlerine duyulan ihtiyacı ne nispette karşılayabilecektir. Felsefe, hurafeden gerçeği ayıklarken halk inançları çok kere hurafe içerikli de olabilmektedir. Bu noktada halk inançları felsefe için bir araştırma vasatı veya kaynaklık niteliği taşıyabilecek midir?

Bu yıllarda biz Anadolu Türk halk kültürünün de, Anadolu halkı arasında bir kültür köprüsü oluşturdukları üzerinde çalışıyorduk. Anadolu dışındaki Türk kültür coğrafyası ile hocamın çalışmalarındaki bulgulardan hareketle teyit etmeye kalkıp, hocamın da bu alandaki çalışmalara bizzat katılmasını isteyince hocamız “Ben anahtarı, metodu sizlere taşıdım, kapının tam açılması için yeni çalışmaları da sizler yapın” anlamında açıklamalar yaparlardı. Hocam eserlerinde yaşayan sözlü kültür örneklemelerine başvurduğu da olur, ancak onların yapılmasını adeta ilgili disiplinlere bırakırdı.

Biz çalışmamızın bu bölümünde, atasözlerinden hareketle kurt içerikli 12 ayrı atasözünü Türkiye, Kuzey ve Güney Azerbaycan, Osmanlı, Uygur, Gagavuz, Çuvaş Kırgız, Kazak Tatar Başkurt gibi farklı Türk lehçelerine ait 240–250 özlü sözle karşılaştırmaya çalışacağız. Türk lehçelerine göre atasözü seçimini Ö. Çobanoğlu’nun bir esrinden ¹⁷ yapıp bizim sözlü kültür verilerimizdeki bilgilerle karşılaştırdık.

Kurda konuk giden köpeğini yanında götürür (Türkiye Türkçesi)
Kurdun konaklığına get, köpeği de ardından apar (Kazak Türkçesi)
Börünen dost olsan, itin yanında olsun (Kırım Türkçesi)
İt ilen yoldaş ol ama çomağı elinden yere koma (Kaşkay Türkçesi)
Kurda mihman bolsan, köpünün yanında bolsun (Türkmen Türkçesi)
İt bilen yoldaş bolsan kolindin tayak çüşmisun (Uygur Türkçesi)

Kurdun adı kötü, arada tilki var, baş keserler (Türkiye Türkçesi)
Şagal bar başını iyer, gurdun adı yamandır (Türkmen Türkçesi)
Çakal var ki, baş keser, kurdun adı bedmandır (Kazak Türkçesi)
Çakal var baş kopardı Türkün adı yamandı (Kerkük Türkçesi)
Tilki var baş koparır, kurdun adı pislige çihib (Güney Azerbaycan Türkçesi)

Kurdun ağzı yese de kan yemese de kandır (Türkiye Türkçesi)
Börinin avzı jese de kan, jemese de (Kazak Türkçesi)
Börinin yesa ham oğzi kan, yemese ham ağzi kan (Özbek Türkçesi)
Başkurdın avızı yesen de kan, yemesen de kan (Nogay Türkçesi)

Kurdun oğlu kuzu olmaz (Türkiye Türkçesi)
Börinin balası böri bolur (Kıpçak Türkçesi)
Kurt enügi yine kurt olur (Oğuz Türkçesi)
Kurt eniği köpek olmaz (Bulgar Türkçesi)
Böriden ečki pütpes (Altay Türkçesi)
Birönün bari kök (Afgan Türkçesi)

Kurt/İt ağzından kuzu/kemik alınır mı? (Türkiye Türkçesi)
Kurt avın komaz (Oğuz Türkçesi)
Kaşkar savarençen surah kayalla tuhas suk (Çuvaş Türkçesi)
Canavar azından kuzu alınmaz (Gagavuz Türkçesi)
Suskici huçanan peerişçen me (Hakas Türkçesi)

¹⁷ Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Atatürk kültür Merkezi Ankara 2001 s.365–372.

Kurtağzından olmaz sumuk çihardan (Kaşkay Türkçesi)

Kurt Zayıflığını ite bildirmez dişini gösterir (Türkiye Türkçesi)

Börü arıklığın bildirmes itke tişin ırcaytır (Altay Türkçesi)

Börü kartlığın belletmez itke tişin akşaytır

Böri arığın bildirmez için itge tügen çüyre aylandıra erdi (Karaçay Türkçesi)

Böri arıklığın bildirmes, sırtını cünin kampaylar (Karakalpak Türkçesi)

Kurt dumanlı havayı sever (Türkiye Türkçesi)

Kurd dumanlu gün ahtarur (Güney Azerbaycan)

Börünün azığı boranda (Karaçay Türkçesi)

Kurt eniği yine kurt olur (Türkiye Türkçesi)

Böri beri kök (Afganistan Türkleri)

Börinin balisi böre (Uygur Türkçesi)

Kurt uşağı kurt olar (Kaşkay Türkleri)

Kurt kocayınca ite maskara olur (Türkiye Türkçesi)

Aslan kartaysa çıkan uyasan közetler (Altay Türkçesi)

Kocalanmış kurt, çüpeğin maskarası olur (Balkar Türkçesi)

Büri kartaysa itler külkisi bula, imiş. (Tatar Türkçesi)

Kurtla koyun dost olmaz (Türkiye Türkçesi)

Kurt koylarga çoban bolmas (Kıpçak Türkçesi)

Kaşkar ketevençe putek surah kurayman (Çuvaş Türkçesi)

Kuuda kuzu emanet edilmes (Deliorman Türkçesi)

Gurt bilen goyun guda bolmaz, guda bolsa da goyun gülmez (Türkmen Türkçesi)

Kurt komşusunu yemez/Kurt kurdu, it iti yemez (Türkiye Türkçesi)

Böri konşisin cemes/İt itni aşamas (Altay Türkçesi)

Kaşkara kaşkar simest (Çuvaş Türkçesi)

İt itni aşamas (Kumuk Türkçesi)

Böri hamsayiga ala karamas (Özbek Türkçesi)

Kurt tüyünü değiştirir huyunu değiştirmez (Türkiye Türkçesi)

Böri kılın taslasa da, kılığın taslamas (Nogay Türkçesi)

Tilkü tügen taşlar, huyun taşlamaz. (Kırım Türkçesi) ¹⁸

Bizim halk inançları çalışıcısı olarak tespitlerimiz arasında ise;

“Aç kurt gibi saldırmak”

“Ardından yüz köpek havlamayınca kurt, kurt sayılmaz”

“Kurda konuk giden köpeğini yanında götürür”

“Kurdu ormandan açlık çıkarır”

“Kurdun adı çıkmış tilki var baş keser”

“Kurdun ağzından kuyruk alınmaz”

“Kurt komşusunu yemez”

“Kurtla koyun kılıçla oyun olmaz”

“Kurtla ortak olan koyunun payı ya tırnak ya bağırsak”

“Kurktan korkan koyun saklamaz”

“Keçi kurttan kurtulsa gergedan olur.”

“Keçiye rakı içirmişler kurdun evini sormuş”

“İl oğrusuz dağ börüsüz olmaz”

“Kurt tüyünü değiştirir ama huyunu asla”

“Kurt kurtluğunu eninde sonunda yapar”

“Kurttan kuzu doğmaz”

“Zamanında gözünün kurdunu kırmazsan gün olur o senin başını kırar”

¹⁸ a.g.e.

“Kurttan kulağı Eksik”
 “Kurtla kıyamete kadar”
 “Kurt koyunun pahalı olduğunu bilmez”
 “Tüylü koyunu kurt yemez”
 “Kurt ile Koyun ateş ile su”
 “Kurdu koyunla barıştırmak”
 “Ne kurdu gör ne kulhuyu/İhlası oku”
 “Kurtlar ile kuşlar ile Mevla’yı çağırarak”
 “Kurda kuşa yem olmak”
 “Kurt kurdu yemez”
 “Kurdun ağzını bağlayan da açan da ona rızkını verendir.”
 “Kurt yüzü mübarektir”
 “Ağzı bağlı kurt emin kurttur”
 “Kurt uluyanda gökten Kudret helvası yağar”
 “İt kurt gibi ulur ise uğursuzluk getirir”
 “Kurdun yol kesmesi zafer alametidir.”¹⁹ 2007”

“Kurt komşusunu talamaz”, “Komşu kurdu beni talasın” atasözlerinin geçmişlerine gidilirken; “Böri koşnısın yimes”i belirtmekte ve bu konuyu Güvahi’den bir beyitle yâd etmektedir:

“Çün incitmez meseldir koşnısın kurt,
 Sen incitmek neden olanı hem yurt”²⁰

Güvahi’nin “kurt” tanımı ile bizim “Türk” tanımımız arasında çok ince ve fakat çok sağlam olan aynı zamanda geçmişte bilhassa tasavvuf ehline gündeme getirilmiş olan bir bağ bir ilinti vardır. Biz Türk’ü töre bağlantılı bir yaşam biçimi olarak düşünüyoruz. Türklük, özelde de mistik boyutu da olan bir ilişkiler bütünüdür. Türklüğü kişiöğlü ile Tanrı, kişiöğlü ile kişiöğlü, kişiöğlü ile canlı ve cansız çevresi, kişiöğlü ile resmi idari yönetim ilişkileri bütünü olarak düşünüyoruz. Genceli Nizami, Mevlana, Yunus Emre ve diğerlerine göre Türklük güzellik ve Türk güzel demektir. Türkçe güzel dil, Türkeli güzel yurt, Türk töresi adalet ve demokrasi içerikli idi. Türk sesi, yüzü, işi, ilişkileri güzel demektir. Türk yağmalayan, çapulculuk yapan haksız kazanç edinen, tembel olan değildi. Kişiöğlü güzelliklerle bezendiği nispette Türk olabiliyor veya Türklükten uzaklaşıyordu. Kurt komşusunu incitmez iken, halk tefekküründe kurda itibar eden bir halk, hem inciten ve hem de Türk olabilir mi idi?

2. Sonuç

Böylece kurdun Türk kültür coğrafyasında bir kültür köprüsü olduğu ve sözlü kültürümüze atasözlerimizde yaşadığı söylenebilecektir. Alınan atasözlerinin daha ziyade mistik boyutlarına öncelik verilmemiştir. Hal bu olunca “kurt”un yerini aslan, it, tilki de alabilmektedir. Biz, Türk kültürlü halkların halk tefekkürlerinin derinliklerinde kurda mitolojik bir yer verildiği kanaatindeyiz. Kurdun totem, tös veya ongun oluşu bir yana o adeta ak ve kara iyeleri kimliğinde bir arada barındıran gerektiğinde don da değişebilen adeta hayra ve gerektiğinde de adeta hayırlı olmayan bir güce sahiptir. Yaratan olarak kabul edildiğini gösteren örnek bulma imkânımız olmadı. Ancak sistemdeki yeri itibariyle adeta don değişebilen etkin bir iye olup etrafında kült oluşmuştur. Hun İmparatoru Atilla’nın ilahî duyurucu da olabileceği, din ve devlet adamlığını temsil eden bir lider olduğu iddiaları da var iken, Atilla’nın kurda benzetildiği bilinmektedir.²¹

Hocam Bahaeddin Ögel’in çalışmalarındaki kurt ile ilgili bulguları konu alan evvelce bir çalışmamız olmuştu. Bu yazımızda konuyu tekrar ele almamız gerektiğini belirtmiştik.²² Sanırım Türk kültürlü halkların inançlarında kurt konusunu inceleyen yeni çalışmalarımızda da hocamın çalışmalarına tekrar tekrar başvurmamız gerekecek.

¹⁹ Yaşar Kalafat, Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları –I-, Türk Halk İrfanında Kurt, Lalezar, Ankara 2007.

²⁰ B.Ögel, Türk Mitolojisi I., s.45.

²¹ B.Ögel, a.g.e. 44.

²² Yaşar Kalafat, “Dedem Korkut’un Kurdu”, Prof. Dr. Cihat Özönder Armağanı ‘baskıda’

KAYNAKÇA

- Aşan, Abdulkadir Yuvalı Muhammed Beşir (1995), (Hazırlayanlar) **Prof. Dr. Bahaeddin Ögel**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul.
- Beydili, Celal (2005), **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, çeviren; Eren Ercan, yurt Yayınları, Ankara.
- Çobanoğlu, Özkul (2001), **Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü**, Atatürk kültür Merkezi, Ankara.
- Kalafat, Yaşar, Hocam Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürü Dergisi**, S. 320, Ankara.
- Kalafat, Yaşar (2007), **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I, Türk Kalk İrfanında Kurt**, Lalezar, Ankara.
- Kalafat, Yaşar, “Dedem Korkut’un Kurdu”, **Prof. Dr. Cihat Özönder Armağanı** ‘baskıda’
- Kalafat, Yaşar, “Sarı Saltuklular”, www.yasarkalafat.info
- Kaypanov, Bilal (2000), “Karaçay Türklerinin Börü ‘Kurtla’ İlgili Törelere” **As-Alan**, Moskova, 2000.
- Ögel, Bahaeddin (1989), **Türk Mitolojisi, C. I, ‘Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar’** Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Seferoğlu Ş.K.-H.Başbuğ (1995), **Millet ve Milli Birlik Bilinci**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.